

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Juni 2010

SAMFUNNSVITENSKAP – ELLER FORTELLINGER OM SAMFUNNET?

I samfunnsfagene er det viktig å utvikle alternative og konkurrerende modeller. Se den samme virkeligheten på ulike vis. De som tror at de endelig har skjønt tingene, og som skal overbevise alle andre om det, går lett på en smell. Samfunnsvitenskap burde kanskje heller hete fortellinger om samfunnet.

Naturvitenskap og samfunnsvitenskap er to vidt forskjellige ting. Egentlig er bare det første vitenskap, i betydningen av at vi kan få noe som ligner på sikker kunnskap.

Robert J. Art versus John Mearsheimer

Robert J. Art er professor ved amerikanske Brandeis University. I en artikkel basert på et innlegg holdt på seminar i Oslo i mai 2008, sammenfatter han USAs fundamentale interesser i følgende seks punkter: Beskytte eget territorium fra angrep utenfra; se til at stabiliteten og freden bevares i Asia, primært mellom Kina og Japan; sikre USA tilgang på nok olje; bevare en åpen, internasjonal økonomisk verdensorden; spre demokrati og beskytte menneskerettigheter; og – til sist – unngå alvorlige klimaendringer.

Hvorfor akkurat disse seks, undrer jeg. Er vel alle saker som er i tiden. Fremstillingen får et preg av populisme. Det gjelder å snakke om det alle snakker om. Men hvor er den overordnede teorien som kan gi en generell tilnærming til spørsmålet om hva slags interesser stater har? Og forresten, er det meningsfylt å snakke om staters interesser? Er det ikke heller alltid snakk om menneskers interesser? Hvordan ville verden i dag sett ut om Napoleon, Hitler og Mao alle tre hadde druknet før de var tre år gamle?

De tre herrene prøvde å ta vare på henholdsvis Frankrikes, Tysklands og Kina interesser, *slik de selv definerte dem*. Et sterkt element av tilfeldighet kryper inn. Hvordan hadde det seg at disse tre fikk den makten de fikk? ”Keiserkronen ligger i rennestenen”, skal Napoleon ha sagt til Jean Baptiste Bernadotte, som senere ble vår egen, eller primært Sveriges da, kong Karl Johan, ”det er bare å bøye seg ned og ta den opp.”

Professor John Mearsheimer ved Chicago University er det mer swung over. I oktober 2009 holdt han seminar på PRIO. Der redegjorde han for sin generelle teori om stormakters atferd. Den kan i korthet sammenfattes slik: For det første, man kan ikke ha sikker kunnskap om andre lands intensjoner. For det andre, verden er et anarki. Og for det tredje, dess mer makt et land har, dess større er sjansen for at det overlever. Basert på disse tre punktene er det klart at USA som verdens ledende supermakt – hegemon – ikke vil tillate fremveksten av et sterkt Kina. Om Kina har globale ambisjoner utover hva Amerika kan tolerere, er det vanskelig å se at en krig mellom de to kan unngås.

Professor Mearsheimer minnet om USAs egen fremvekst som stormakt. Med Monroe-doktorinen i 1823 gjorde Amerika det klart at man ikke ville godta andre lands interesser i eget nærområde. Europeerne var ikke lenger velkomne. I 1898, etter den spansk-amerikanske krig, var de borte. Det samme kan et mektig Kina 20-30 år frem i tid tenkes å anføre. Og om Kina har makt til det, sørge for at USA pakker snippesken og trekker seg ut av Asia. Men, sa Mearsheimer, dermed beredes grunnen for at Kina kan gjøre seg stadig sterkere gjeldende også i andre deler av verden. Det vil ikke USA tillate. Bedre føre var. Ta et oppgjør med Kina før det kommer så langt.

Professor Mearsheimer har en teori. Konklusjonene følger av premissene. Her er intern konsistens. Men hvor relevant og nyttig denne teorien er, er ikke godt å vite. ”Jeg håper jeg tar feil”, sa John Mearsheimer i den etterfølgende debatten, ”teorien er ikke perfekt.”

Professor Art har ingen generell teori. Her listes opp en del saker og ting. Interessante og nyttige observasjoner. Men ingen helhetlig og internt konsistent fremstilling. Fortellinger om Amerika, kan man heller kalle det. Disse fortellingene kan være av større nytte og relevans for mange enn den aksiomatiske tilnærmingen professor Mearsheimer står for.

Hyman P. Minsky versus Eugene Fama

Den tradisjonelle teorien for finansmarkeders virkemåter har mye å takke professor Eugene Fama ved Chicago University for. All relevant informasjon er til enhver tid reflektert i markedsprisene på aksjer, mente Fama. Å si noe om hvordan prisutviklingen på aksjer vil bli, er således ikke enkelt. På tilsvarende vis som kollega Mearsheimer utviklet Fama sin teori aksiomatisk. Konklusjonene følger av premissene. Det hele formulert i elegant matematikk.

I motsetning til Famas matematiske modeller for finansmarkeders virkemåte, utviklet Hyman P. Minsky sine teorier rent verbalt. Det er slik, mente Minsky som i sin tid var professor ved Berkeley og senere ved Washington University i St. Louis, at perioder med optimisme avløses av perioder med pessimisme. I gode tider går man for langt. Opplåningen blir for stor. Aktivprisene blir for høye. ”Minsky moment” kalles det, når euforien slipper, og prisene tar til å falle kraftig. Finansmarkedene er i sin natur ustabile, mente Minsky, hvilket skaper behov for reguleringer og kontroll. Med finanskrisen som startet i USA i 2007, fikk historiene Minsky fortalte fornyet aktualitet.

Famas teori kaster lys av virkeligheten i gode tider. Men den er ikke egnet til å forklare kriser i finansmarkedene. Minskys mindre aksiomatisk og strukturert fortelling har man mindre nytte av i gode tider. Men når kriser inntreffer, kan de som styrer bebreide seg selv for at de ikke tok faren for "Minsky moment" mer på alvor.

Vi har ham nå

Noen ganger tror samfunnsvitere at de har løst problemet. En modell med solid intern konsistens som også forklarer virkeligheten på en utmerket måte.

Phillipskurven som kom til anvendelse for praktisk politikk fra tidlig på 1960-tallet, er et godt eksempel. Lavere arbeidsløshet, viste den teoretiske modellen, kunne "kjøpes" ved høyere inflasjon. Historiske studier viste det samme. I mange land ble den økonomiske politikken lagt om i en mer ekspansiv retning. Det gikk bra en stund. Helt til folk ble vant til inflasjon på 4-5 prosent og lot forventninger om dette inn i sine krav og analyser. Da sprakk Phillipskurven. Og Paul Volcker som høsten 1979 tiltrådte som sjef for den amerikanske sentralbanke, startet kampen mot inflasjon. En kamp som ikke var vunnet før begrepet stagflasjon hadde satt seg skikkelig; kombinasjonen av høy inflasjon og høy arbeidsløshet. Problemet med Phillipskurven var utelatelsen av en sentral variabel, nemlig forventet inflasjon.

Halvveis inn i det første tiåret på 2000-tallet, var mange amerikanske økonomer såre fornøyde med den økonomiske utviklingen. Inflasjonen var kuert. Veksten var god. Tiden var moden for forskningsprosjektet *The Great Moderation*. Så kom finanskrisen. Hva gikk galt? Mye gikk galt. Incentivstrukturer i finansvesenet som fører til overdreven risikotaking, ble ikke tatt inn i analysene. Fremveksten av et "shadow banking system" der egenkapitalen var altfor lav, ble oversett. Og systemet med å spre risiko via nye finansielle instrumenter førte i mange tilfeller til det motsatte; altfor stor risiko samlet på altfor få hender.

Vi har ham nå. Det er livsfarlig når samfunnsvitere tror seg å ha forstått det hele.

Fravær av lovmessigheter

Naturvitenskap og samfunnsvitenskap er to forskjellige ting. Lovmessigheter slik naturvitenskapene opererer med, er sjelden vare i samfunnsvitenskapene. Hvorfor? Fordi naturvitenskapene i stor grad fokuserer på døde ting, mens samfunnsvitenskapene har fokus på levende mennesker. Menneskelig atferd er ikke like forutsigbar som tiden det tar for et eple å falle til jorden. Vi mennesker er ikke rasjonelle på mekanisk og forutsigbart vis. Vår atferd kan derfor heller ikke forstås fullt ut.

I samfunnsfagene er det viktig å utvikle alternative og konkurrerende modeller. Se den samme virkeligheten på ulike vis. Utfordringen blir å plukke ut den eller de tilnærmingene som gir best forståelse av den virkeligheten man skal forholde seg til. Dessuten må vi være på vakt mot overmot. De som tror at de endelig har skjønnet tingene, og som skal overbevise alle andre om det, går lett på en smell.

For en ti års tid siden ”viste” forskning at man ikke burde spise mer enn to egg i uken. Nå ”viser” forskningen at man gjerne må spise ett egg hver dag. Har det hendt noe med hønene i mellomtiden?

Samfunnsvitenskap burde kanskje heller hete fortellinger om samfunnet. Så får vi la dem som forsker på naturen, kalle seg vitenskapsmenn.

7. juni 2010

Tidligere Månedsbrev finnes på min hjemmeside

<http://home.bi.no/fag87025/>